

LÁTHATATLAN ALKOHOLFOGYASZTÁS

Nem hivatalos forrásokból származó alkohol fogyasztása két járásban

<https://doi.org/10.18030/socio.hu.2024.3.44>

ABSZTRAKT

Háttér és célkitűzések: A hivatalos statisztikai adatokban nem megjelenő, nem regisztrált alkoholfogyasztás becslése régóta kutatott kérdése az alkoholfogyasztással foglalkozó szakirodalomnak, ugyanis annak mennyisége jelentősen befolyásolhatja a hivatalos statisztikákban szereplő mennyiségek alapján levont következtetéseket. A nem regisztrált fogyasztás hagyományos forrása Magyarországon a házi pálinkafőzés és bortermelés, de különösen a rendszerváltás utáni időszakban és egyes határmenti térségekben ma is jelentős szerepet játszik a csempészet is. A hivatalos statisztikákban kimutatott alkoholfogyasztás csökkenését sok hazai szakértő magyarázza a házi pálinkafőzés megengedőbb szabályozása következtében feltehetően megnőtt nem regisztrált alkoholfogyasztással. A korábbi hazai és nemzetközi becslések a nem regisztrált fogyasztás arányát a hazai összes alkoholfogyasztáson belül 0,5–40%-ra becsülték.

Célkitűzés: Kutatásunk során arra kerestük a választ, hogy mennyire jellemző a nem regisztrált forrásból származó alkoholos italok fogyasztása, milyen forrásokat vesznek igénybe a fogyasztók, mely társadalmi csoportokra jellemző inkább, és a nem regisztrált alkohol milyen mértékben járul hozzá a megkérdézettek összfogyasztásához.

Módszertan: Két hazai hátrányos helyzetű járásban – a Siklói és a Záhonyi járásban – kérdőíves vizsgálat során személyes megkérdezéses módszerrel vizsgáltuk a nem regisztrált fogyasztás jellemzőit. Keresztábra elemzéseket, Khi-négyzet tesztekét készítettünk, a társadalmi-demográfiai tényezők hatását bináris logisztikus regresszió-elemzéssel vizsgáltuk.

Eredmények: Minkét térségben jellemző a nem regisztrált alkohol fogyasztása az általános népességben belül, és ez arányaiban jelentős tétel a lakosság összes alkoholfogyasztásában. Becsléseink szerint az elfogyasztott alkohol mennyiségének legalább egynegyede nem regisztrált forrásból származik. Domináns a töményitalok házi főzése vagy bérfőzetése. A nem regisztrált forrásból történő alkohol beszerzése egyértelműen több és gyakoribb alkoholfogyasztással jár együtt. Adataink azt mutatják, hogy a nem regisztrált fogyasztás nem köthető kizárólag alacsony társadalmi státuszhoz. Ugyanakkor valószínűsíthető, hogy jellemzőbb ezen források használata a falvakban élő idősebb férfi népesség körében.

Kulcsszavak: alkoholfogyasztás; nem regisztrált alkoholfogyasztás; házi pálinkafőzés; alkoholcsempészet

1 Budapesti Corvinus Egyetem Társadalom- és Politikatudományi Intézet Szociológia Tanszék; HUN-REN-CORVINUS Társadalomepidemiológiai Kutatócsoport.

2 HUN-REN-CORVINUS Társadalomepidemiológiai Kutatócsoport, Semmelweis Egyetem Egészségtudományi Kar, Addiktológia Tanszék

INVISIBLE ALCOHOL CONSUMPTION

Alcohol consumption from unofficial sources in two districts

ABSTRACT

Background and purpose of the study: The estimation of unregistered alcohol consumption that does not appear in official statistics has long been a topic of research in the alcohol literature, as the amount of unregistered consumption may have a significant impact on the conclusions drawn from official statistics. The traditional sources of unregistered consumption in Hungary are home-distilled pálinka and wine production, but smuggling has also sometimes played a significant role, especially in the post-transition period but also today too, in some border regions. Many national experts explain the decline in alcohol consumption recorded in official statistics by the increase in unregistered alcohol consumption, which is presumably due to more permissive regulation of home distilling. According to previous national and international estimates, the proportion of unregistered consumption within total domestic alcohol consumption is somewhere between 0.5 and 40%.

Purpose of the study: In our study, we wanted to find out the prevalence of consumption of alcoholic beverages from unregistered sources, the sources of consumption consumers rely on, as well as to identify the social groups among which unregistered alcohol consumption is more prevalent and to define the contribution of unregistered alcohol to the overall consumption of the respondents.

Methodology: A face-to-face questionnaire survey was conducted in two disadvantaged districts in Hungary (Siklós district and Záhony district) to examine the characteristics of unregistered consumption. Cross-tabulation analyses, Chi-square tests, and binary logistic regression analysis were used to examine the effect of social-demographic factors.

Results: Both districts have a high proportion of unregistered alcohol consumption within the general population and it accounts for a significant proportion of the total alcohol consumption of the population. According to our estimation, at least a quarter of the alcohol consumed in these districts comes from unofficial sources. Homebrewing or contract brewing of spirits is dominant. Obtaining alcohol from an unregistered source is clearly linked to higher and more frequent consumption. Our data show that unregistered consumption is not exclusively related to low social status. At the same time, however, the use of these sources is likely to be more prevalent among older men living in villages.

Keywords: alcohol consumption; unregistered alcohol consumption; home-distilled pálinka; alcohol smuggling

LÁTHATATLAN ALKOHOLFOGYASZTÁS

NEM HIVATALOS FORRÁSOKBÓL SZÁRMAZÓ ALKOHOL FOGYASZTÁSA KÉT JÁRÁSBAN

HÁTTÉR ÉS CÉLKITŰZÉS

A problémás alkoholfogyasztás³ alakulásának egyik legrégebben és legelterjedtebben használt indikátora a hivatalos termelési és eladási adatokon alapuló egy főre jutó fogyasztás mennyisége, tisztaszeszben számolva. A mutató alkalmazása a Ledermann (1956), valamint Bruun et al. (1975) által kimutatott összefüggésen alapul, mely szerint az egy főre jutó alkoholfogyasztás és a problémás alkoholfogyasztók száma között összefüggés van, azaz, ha változik egy ország teljes fogyasztása, akkor azzal megegyező irányban változik a problémás alkoholfogyasztók száma is. Bár ezt az összefüggést később sokszor és sokan vitatták (Rehm et al. 2009; Allaman et al. 2011), a mai napig az alkoholepidemiológiai elemzések egyik meghatározó mutatója, sőt, az összefogyasztás korlátozására irányuló alkoholpolitikai beavatkozások is ezen az elméleten alapulnak.

A nemzeti és nemzetközi statisztikákban megjelenő egy főre jutó alkoholfogyasztás elsősorban termelési és eladási adatokon alapul,⁴ ami önmagában is több bizonytalansági elemet tartalmaz (erről részletesen: Elekes–Bencsik 2023). Legfőbb problémája azonban, hogy nem ad információt az úgynevezett nem regisztrált forrásokból származó fogyasztás mennyiségéről. A nem regisztrált fogyasztásnak különböző forrásai lehetnek:

- a más országban elfogyasztott alkohol mennyisége,
- a más országban megvásárolt és hazavitt, saját országban elfogyasztott alkohol,
- a határátlépéskor, vámmentes üzletekben vásárolt alkohol,
- a csempésztett alkohol,
- az otthon készített, illetve nem regisztrált legális vagy nem legális forrásból szerzett alkohol (Trolldal 2000; Manthey et al. 2020).

A hivatalos statisztikai adatokban nem megjelenő, nem regisztrált alkoholfogyasztás becslése régóta vizsgált kérdése az alkoholfogyasztással foglalkozó szakirodalomnak, ugyanis annak mennyisége jelentősen befolyásolhatja a hivatalos statisztikákból levont következtetéseket.

A WHO (2018) becslése szerint a nem regisztrált fogyasztás az összes elfogyasztott alkohol mennyiségének 25%-át teszi ki. A nem regisztrált fogyasztás országonként eltérő, de igen jelentős mértékű lehet. A Délkelet-Ázsia és a Kelet-Mediterrán régió egyes országaiban elérheti, sőt, meghaladhatja az 50%-ot is. Európában a becsült arány 18%. Európán belül a legnagyobb arányú nem regisztrált fogyasztás az északi-európai országokban és a volt szocialista országokban található (WHO 2018).

³ Problémás alkoholfogyasztásnak a fogyasztás azon formáit/mértékét tekintjük, ami az egyén vagy környezete számára bármilyen egészségügyi, szociális vagy jogi problémát okoz (Fillmore 1988).

⁴ A termelési és eladási adatokon alapuló fogyasztási statisztikák nem összekeverendők az önbevallásos kutatásokból származó fogyasztási adatokkal.

A nem regisztrált fogyasztás becslésével kapcsolatosan a szakirodalomban különböző megközelítések ismertek (Hajdu 2023a). A WHO részben szakértői becslések, részben más makrostatistikai adatok, elsősorban halálozási adatok alapján készíti el a nem regisztrált fogyasztásra vonatkozó becsléseit (Rehm et al. 2017). A nem regisztrált fogyasztás általános populációs vizsgálatok keretében történő mérése sokáig csak néhány skandináv országban fordult elő, ma azonban már egyre több országban próbálják különböző módszerekkel mérni azt (Österberg 2000; Probst et al. 2018). Több európai országra terjedt ki a *Reducing of Alcohol Related Harm* (RARHA) program keretében készült *Standardized European Alcohol Survey* (SEAS), amely hét országban vizsgálta kérdőíves formában a nem regisztrált fogyasztás mértékét (Manthey et al. 2020).

A legtöbb szakértő egyetért abban, hogy a nem regisztrált alkoholfogyasztás különböző forrásaira vonatkozó adatok, bármilyen módszerrel készültek is, alábecsültek (Lachenmeier–Walch 2018).

A szakemberek abban is egyetérteni látszanak, hogy a nem regisztrált alkoholfogyasztás különböző forrásainak igénybevétele a szegényebb országokra, a marginalizálódott, alacsony státuszú, vidéken élő népességre jellemző elsősorban (Probst et al. 2019). Ugyanakkor a SEAS-kutatás eredményei arra mutatnak rá, hogy a magasabb jövedelmű országokban és a magasabb társadalmi státuszú csoportokban is jelen van a nem regisztrált alkohol fogyasztása (Manthey et al. 2020).

A nem regisztrált alkohol fogyasztásával kapcsolatban az is gyakran felvetődik, hogy annak minősége rosszabb, több mérgező anyagot tartalmaz, mint a hivatalos forrásokból származó alkohol és ezért nagyobb az egészségkárosító hatása (Mackenbach et al. 2015; Rehm et al. 2017). Lachenmeier és Rehm (2013) 16 európai országban végzett kutatása ezzel szemben azt mutatja, hogy a nem hivatalos forrásból származó alkohol nem jelent nagyobb egészségi kockázatot (nem tartalmaz több mérgező anyagot), mint a hivatalos forrásból származó alkohol.

Magyarországon a WHO (2024) a 15 évesnél idősebb népességre tisztaszeszben kifejezve 10,9 liter fogyasztást számolt 2019-re, ami európai összehasonlításban magasnak mondható (európai átlag 9,8 liter). Ugyanakkor a KSH adatai szerint az egy főre jutó fogyasztás a teljes népességre számolva⁵ 2006–2021 között több mint két literrel, 11,2 literrel 9,0 literre csökkent (KSH STADAT). Hasonló mértékű csökkenés a rendszerváltás körüli időszakban volt tapasztalható (Elekes–Bencsik 2023), de a hivatalos adatokban kifejeződő utóbbi csökkenést sok hazai szakember részben a nem regisztrált fogyasztás növekedésére vezeti vissza.

A nem regisztrált fogyasztás hagyományos forrásai Magyarországon a házi pálinkafőzés és a bortermelés, de különösen a rendszerváltás utáni időszakban és egyes határmenti térségekben ma is jelentős szerepet játszik a csempészet is. Az 1990-es évek elején az alkohol feketepiaci mértékét a teljes forgalom mintegy 40%-ára becsülték hazánkban (Marik 1997). A 2000-es években publikált szakértői becslések az alkoholtérmekek feketepiacának nagyságát 20–30%-ra tették (Kopcsay 2008). WHO (2018) becslések szerint a nem regisztrált fogyasztás 1,5 liter volt tisztaszeszben számolva egy főre jutóan hazánkban, ami a teljes regisztrált fogyasztást 13,3%-kal növelte. A SEAS adatai alapján Manthey és szerzőtársai (2020) a magyarországi nem regisztrált fogyasztás arányát 0,5%-ra becsülték a teljes fogyasztáson belül.

A 2010-ben bevezetett törvénymódosítás következtében Magyarországon engedélyezetté vált az otthoni pálinkafőzés, és 50 liter mennyiségig adófizetés sem terhelte a polgárokat. Az Európai Unió előírások azonban kötelezték Magyarországot arra, hogy megszüntesse ezt a joggyakorlatot, ezért 2015. január 1-jétől a

⁵ Míg a KSH teljes népességre számolja az egy főre jutó fogyasztást, a nemzetközi adatok 15 évesnél idősebb népességre állnak rendelkezésre.

magánfőzésben előállított párlatra adót vetettek ki. (Bacsinszki–Varga 2019; Harcsa 2016). Az adót úgynevezett párlatadójegy vásárlása útján kellett megfizetni. Egy darab párlatadójegy egy liter 42 V/V%⁶-os tényleges alkoholtartalmú párlat jogszerűségét igazolta. Ezen túl, a lepárló berendezés kapacitásának 100 literben való maximalizálása szintén az otthon előállítható mennyiség korlátozását célozta. Így, bár a fenti mennyiségekig az otthon vagy bérfőzdében főzött pálinka legálisnak lenne tekinthető, szakértői vélemények és elemzések azt mutatják, hogy jelentős mennyiségű lehet a legális bérfőzdekben nem legálisan főzött alkohol mennyisége, valamint a magánfőzésben a megengedettnél nagyobb mennyiségben vagy párlatadójegy vásárlása nélkül főzött mennyiség, ami szintén nem legális és nem regisztrált előállításnak minősül (Erdős 2023).

Összegezve tehát azt mondhatjuk, hogy a nemzetközi szakirodalomban nincs egységes módszer a nem regisztrált fogyasztás mérésére; a nem regisztrált fogyasztás alábecsülése figyelhető meg; ellentétes eredmények tapasztalhatóak a nem regisztrált alkohol minőségével, illetve a nem regisztrált alkohol fogyasztásának egyenlőtlenségeivel (alacsony vs. magas társadalmi helyzet) kapcsolatban. Magyarországon, bár a szakértői vélemények azt valószínűsítik, hogy a nem regisztrált fogyasztás jelentős szerepet játszik a hazai összfogyasztásban, különösen kevés próbálkozás történt ennek tényleges becslésére. Önbevalláson alapuló epidemiológiai vizsgálatok erre korábban nem terjedtek ki, a NAV adatai pedig elsősorban az alacsony felde-rítési arány miatt jelentősen alulbecsültek, más adatforrásokon/módszereken alapuló becslések pedig nem készültek.

Kutatásunk során az volt a célunk, hogy két magyarországi járásban megvizsgáljuk, hogy az ott élő népesség körében mennyire jellemző a nem regisztrált forrásból származó alkoholos italok fogyasztása, azokat milyen forrásokból szerzik be, a fogyasztásuk mely társadalmi csoportokra jellemző inkább, és a nem regisztrált alkohol milyen mértékben járul hozzá a megkérdezettek összfogyasztásához.

MÓDSZERTAN

Kutatásunkat két magyarországi járásban, a Siklói és a Záhonyi járásokban végeztük. A helyszínek kiválasztásában korábbi kutatások tapasztalatára építve egy inkább borfogyasztó és egy inkább pálinkafogyasztó régiót választottunk, ahol a határmenti (nem legális) kereskedelemnek is szerepe lehet. Mind a két járásban kérdőíves kutatást végeztünk a 18 évesnél idősebb általános népesség körében, illetve fókuszcsoportos vizsgálat is készült segítő munkakörökben dolgozók körében.

A kérdőíves vizsgálat a járások 18 évesnél idősebb lakosságára reprezentatív mintán készült, a Siklói járásban 2020, a Záhonyi járásban 2021 őszén. Mindkét járásban hét települést választottunk ki, mindkettőben két város és öt község került a mintába. A településeket a kutatás szempontjából kulcsfontosságúnak ítélt szempontok alapján (lakónépesség, iskolai végzettség, álláskeresők aránya) választottuk ki, és mindkét járásban bevontuk a mintába a járásszékhelyet is. A településeken belül a megkérdezettek kiválasztása véletlenhez kö-zelítő mintaválasztási technikával, véletlen sétával történt.⁷ Végül a Siklói járásban 617 fő, a Záhonyi járásban 467 főt kérdeztünk meg. A megvalósult mintában a Siklói járásban az alapsokasághoz képest a 18–64 éves nők felül-, a hasonló korú férfiak alulreprezentáltak lettek. A Záhonyi járásban a 18–64 éves férfiak szintén alulreprezentáltak, a 65 éves és idősebb nők pedig az alapsokasághoz képest nagyobb arányban szerepelnek

⁶ V/V%: alkoholos italok térfogatszázaléka, ami azt mutatja meg, hogy 100 cm³ oldatban hány cm³ oldott anyag található.

⁷ A kérdezőbiztosok egy véletlenszerűen kiválasztott címről indulva bizonyos szabályokat – az egyik alapvető szabály a „jobbkez-sza-bály” volt, miszerint minden kereszteződésnél jobbra kell fordulni, amennyiben lehetséges, a másik előírás pedig minden ötödik lakóegység kiválasztására vonatkozott – betartva kopogtattak be a lakásokba, házakba.

a mintában. A kérdőíveket a helyszínen, személyes megkérdezéssel vettük fel. A kutatásban való részvétel névtelen és önkéntes volt. A kutatás módszertanának bemutatását lásd: Hajdu 2023b, a megkérdezettek fontosabb társadalmi-demográfiai jellemzői pedig a jelen tanulmány 6. táblázatában láthatók.

A kérdőív a társadalmi-demográfiai helyzet feltárására irányuló kérdések mellett elsősorban a rizikómagatartásokra (dohányzás, alkoholfogyasztás, kábítószerfogyasztás, gyógyszerhasználat) irányuló kérdéseket tartalmazott, vizsgálta a szabadidő eltöltésének módját, a képernyőhasználat különböző formáit és az azzal eltöltött időt, valamint rizikómagatartásokkal és más társadalmi jelenségekkel kapcsolatos értékeket, attitűdöket vizsgáltunk.

Az alkoholfogyasztást az alkoholepidemiológiai kutatásokban leginkább elterjedt, italfajták szerinti mennyiség-gyakoriság kérdéssorral, a problémás fogyasztást pedig a nagyívás,⁸ lerészegedés és a RAPS (*Rapide Alcohol Problem Screen*) kérdéssor segítségével mértük (Cherpitel 2000; Moskalewicz–Sieroslowski 2010; Moskalewicz–Room–Thom 2016). Több kérdéssel vizsgáltuk az alkoholfogyasztás körülményeit (mikor, hol, kivel fogyaszt) és a saját alkoholfogyasztás okozta problémák mások által történő észlelését (előfordult-e, hogy valaki – barát, családtag, munkahely, egészségügyi dolgozó – megpróbálta rábeszélni, hogy kevesebbet igyon, vagy hagyja abba az alkoholfogyasztást).

A nem regisztrált fogyasztás kérdéseinek kialakításakor a RARHA (*Reducing Alcohol Related Harms*) (Moskalewicz–Room–Thom 2016) során alkalmazott kérdéssort vettük alapul és adaptáltuk a hazai viszonyokhoz. A következő kérdéseket tettük fel:

- Egy évben összesen mennyit készítenek saját maguk vagy főzetnek bérfőzdében a különböző italfajtákból?
 - Ebből mennyit fogyasztanak el saját maguk vagy családjuk, barátaik, és
 - mennyit adnak el, valamint
 - vesznek-e párlatadójegyet, ha igen, mennyit?
- A fentiekén kívül átlagosan mennyi italt vesznek más, nem hivatalos forrásból, illetve mennyit hoznak be külföldről?
- Véleményük szerint a településen, ahol élnek, mennyire jellemző az, hogy alkoholtermékeket nem szokásos kereskedelmi forgalomban (háznál, piacon; boltban, kocsmában házi pálinkát/bort stb.) árusítanak?

Elemzésünk során nem regisztrált forrásnak tekintettünk minden olyat beszerzési módot, ami nem hivatalos kereskedelmi forgalomból származott. Bár ez okozhat torzítást az eredményekben, a rendelkezésünkre álló lehetőségekkel nem volt eldönthető, hogy a főzetett vagy otthon főzött ital mekkora hányada volt hivatalosan is regisztrált. A NAV-tól származó adatok (Erdős 2023), valamint a saját kutatásunk során kapott információk (megvásárolt párlatadójegyek alacsony száma, fókuszcsoportos beszélgetések) arra utalnak, hogy az otthon főzött vagy főzetett alkohol jelentős mennyiséget nem regisztrálják.

Az adatokat SPSS programmal dolgoztuk fel. A járásokra vonatkozóan külön-külön leíró és kereszttábla elemzéseket mutatunk be, az összefüggések szignifikanciájának vizsgálatára Khi-négyzet tesztekkel végeztünk. A társadalmi-demográfiai tényezők hatását a nem regisztrált források igénybevételére bináris logisztikus regresszió-elemzéssel vizsgáltuk.

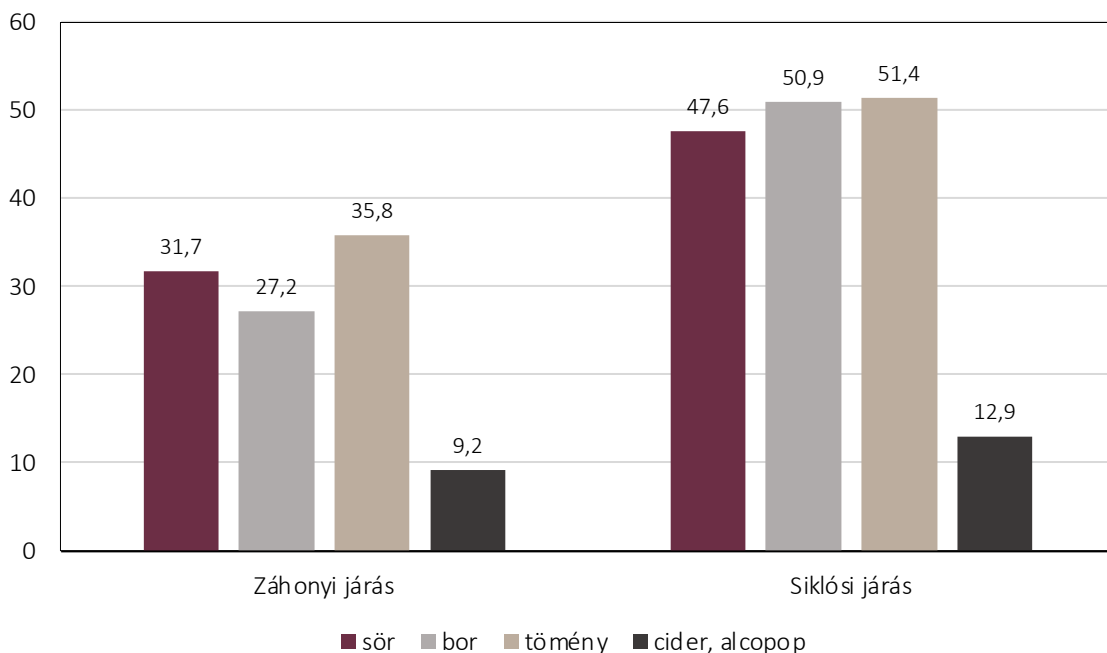
⁸ Nagyívásnak tekintettük az egy alkalommal legalább 6 ital egyszerre történő elfogyasztását (1 ital=1 pohár (0,3 dl) sör vagy 1 pohár (1dl) bor vagy 1 pohár (0,4dl) töményital).

EREDMÉNYEK

Az alkoholfogyasztás főbb jellemzői

A Záhonyi járásban a megkérdezettek 47,3%-a fogyasztott alkoholt a kérdezést megelőző évben és 6,7% ivott heti rendszerességgel. A Siklói járásban ennél magasabb prevalencia-értékeket kaptunk: 65,7% fogyasztott az előző évben alkoholt és 19,5% ivott heti rendszerességgel. Bár a Siklói járás kiválasztásakor szempontunk volt az, hogy egy kifejezetten bortermelő vidéken végezzük a kutatás egy részét, az előző évben alkoholt fogyasztók éves prevalencia-értékei alapján mind a két járásban a töményitalok fogyasztása a legelterjedtebb. A Siklói járásban a bor, a Záhonyi járásban pedig a sör a második legelterjedtebben fogyasztott italfajta (1. ábra).

1. ábra. Az előző évben alkoholt fogyasztók aránya italfajtánként a Záhonyi és a Siklói járásban a teljes minta %-ában (Záhonyi járás N=467, Siklói járás N=617)

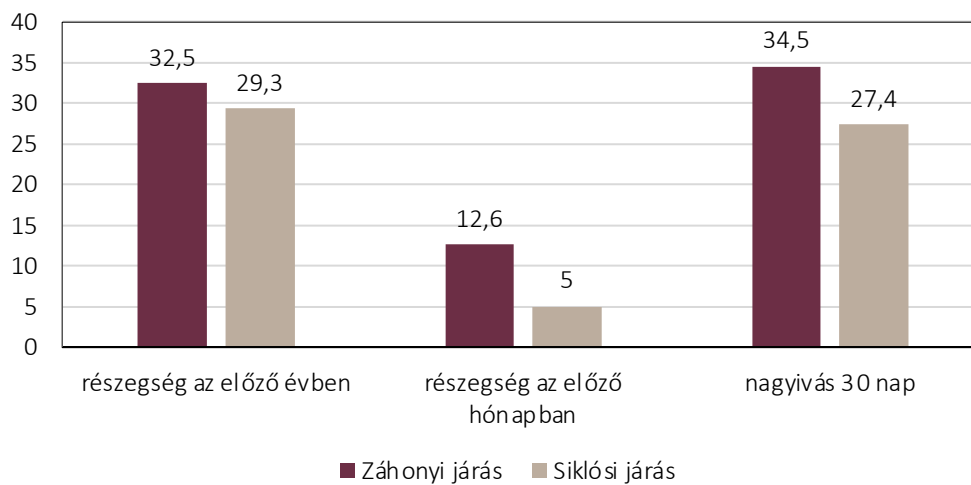

A két járásban mért adatok elmaradnak a 2019. évi országos vizsgálat eredményeitől, ahol az alkoholfogyasztás éves prevalencia-értéke 70,4% volt (Paksi–Arnold 2021), ugyanakkor az egy alkalommal elfogyasztott alkohol tisztaszeszre átszámított mennyisége mind a két járásban kifejezetten magasnak mondható (Siklói járás: 1,1 dl/fogyasztó, Záhonyi járás: 1,1 dl/fogyasztó) a WHO (2018) által elfogadhatónak tartott maximum 0,4 dl-es mennyiséghez képest. A mennyiségi adatok szintén azt mutatják, hogy mind a két járásban töményitalból fogyasztották a legtöbbet férfiak és nők egyaránt, míg a második legnagyobb mennyiségben fogyasztott ital a sör volt és csak ezt követte a bor. Az éves prevalencia-értékek alapján a férfiaknál a sör, a nőknél pedig a töményital volt a legelterjedtebben fogyasztott alkoholfajta mind a két járásban.

Előző évi és előző havi lerészegedés, valamint előző havi nagyívás a Záhonyi járásban fordult elő nagyobb arányban, férfiaknál és nőknél egyaránt (2. ábra).

Ugyanakkor a problémás alkoholfogyasztásra utaló tünetek a Siklói járásban voltak gyakoribbak, akár a teljes mintára, akár pedig az előző évben alkoholt fogyasztókra vonatkoztatunk. A Siklói járásban magasabb volt azoknak az aránya is, akik alkoholfogyasztásuk mások által történő helytelenítéséről számoltak be.

2. ábra. A lerészegedés és a nagyivás prevalencia-értékei a Záhonyi és a Siklósi járásban a teljes mintához viszonyítva (%) (Záhonyi járás N=467, Siklósi járás N=617)

A Siklósi járásban az előző évben alkoholfogyasztó férfiak több mint egynegyede (26,7%-a), a Záhonyi járásban csak 15%-a számolt be arról, hogy környezetükben valaki kifogásolta a túlzott alkoholfogyasztását.

Mindkét járásban az otthoni alkoholfogyasztás dominált, a Siklósi járásban azonban valamelyest nagyobb arányban ittak valaki másnak az otthonában, étteremben, bárban és kocsmában is. A Siklósi járásban nagyobb arányban fogyasztottak alkoholt családtagok, munkatársak barátok társaságában is, a Záhonyi járásban pedig – az előző hónapra vonatkozó adatok alapján – elterjedtebb volt az egyedül történő alkoholfogyasztás.

Mindkét járásban jellemzőbb volt az étkezésen kívüli, mint az étkezéshez kapcsolódó ivás. Bár az alkoholfogyasztás leggyakoribb napszaka az este, a Siklósi járásban a férfiak egyharmada, a Záhonyi járásban pedig egynegyede reggel is fogyasztott alkoholt.

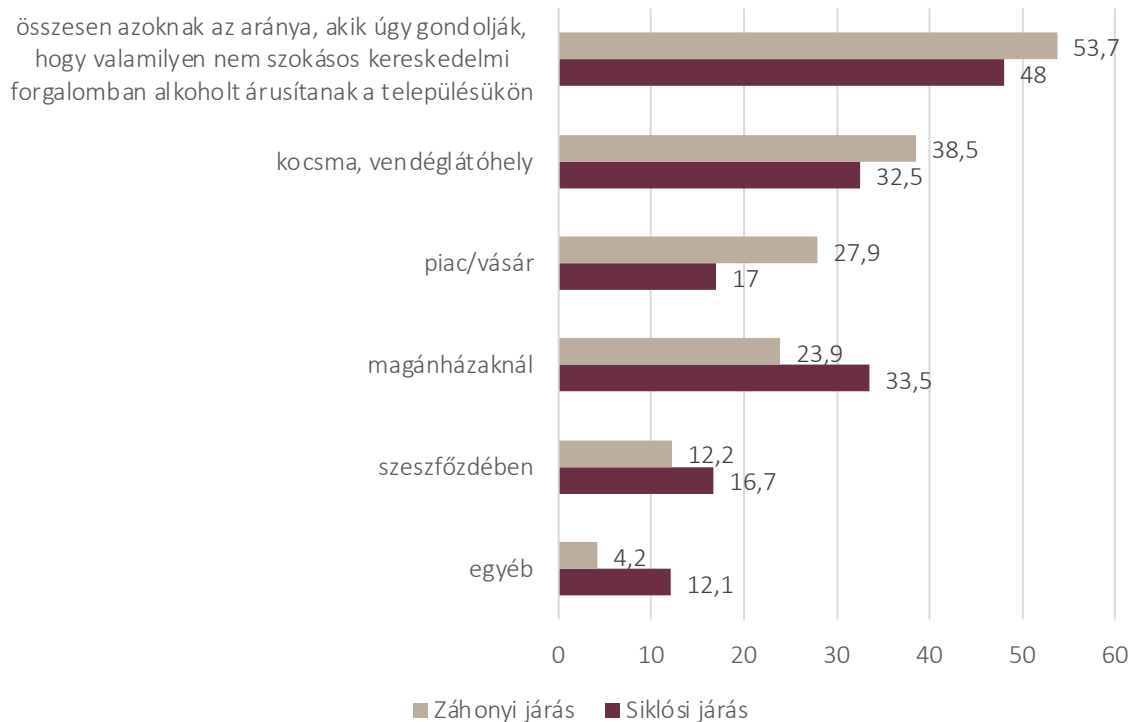
Mind a két járásban elsősorban alacsony iskolai végzettségű férfiak között volt felülreprezentált a nagyivás. A Záhonyi járásban a fiatalabbakra, az aktív munkaerőpiaci státusszal rendelkezőkre és a falvakban élők-re volt jellemző a mintaátlagot meghaladó arányban a nagyivás.

Nem regisztrált beszerzés/fogyasztás

A Záhonyi járásban a megkérdezettek több mint fele, a Siklósi járásban pedig közel fele vélte úgy, hogy a településen, ahol lakik, valamennyire (kicsit vagy nagyon) jellemző a nem regisztrált forrásból származó alkoholos italok árusítása (3. ábra). A Záhonyi járásban legnagyobb arányban a kocsmát, vendéglátóhelyeket⁹ említették, de sokan a piacokat, vásárokat, illetve a magánházakat nevezték meg az illegális árusítás színtereiként. A Siklósi járásban legnagyobb arányban a magánházakat és a kocsmát említették az illegális beszerzés színtereiként.

⁹ Korábbi interjúink során NAV-szakértők hívták fel a figyelmünket arra, hogy kis településeken nem ritka, hogy hivatalos elárúsító helyeken is vásárolható nem legális forrásból származó alkohol.

3. ábra. Alkoholos italok nem szokásos kereskedelmi forgalomban történő árusítását kicsit vagy nagyon jellemzőnek tartók aránya a különböző helyszíneken az összes megkérdezett százalékában (Záhonyi járás N=467, Siklói járás N=617)

Ezek az eredmények egybecsengenek a két járásban készült fókuszcsoporthoz tartozó vizsgálatok¹⁰ (Arnold–Elekes 2023) során megismert szakértői véleményekkel, melyek szerint jelen van a nem regisztrált alkohol – otthon főzött pálinka, illegálisan beszerzett alkohol – fogyasztása a településeken. A szakértők szerint a kocsmákban, szórakozóhelyen (a közeli városokban) is lehet házi pálinkát venni. Gyakran vesznek hitelre alkoholt, előfordul zugkimérés kocsmákban, illetve egymástól, mozgóárustól és boltból is vásárolnak alkoholt.

A kérdőíves kutatás eredményei megegyeznek a NAV-tól származó információkkal is: a kocsmákban, szórakozóhelyeken is lehet házi pálinkát venni.

A kérdőívre kapott válaszok alapján mindkét járásban a megkérdezettek 15,2 %-a készített, főzetett saját maga vagy vásárolt egyéb helyen vagy hozott be külföldről alkoholtartalmú italt (1. táblázat). A Siklói járásban nagyobb arányban említettek valamilyen más, nem hivatalos helyet a beszerzés forrásaként. A Záhonyi járásban a külföldi behozatalt említették a legtöbben, de az otthoni főzés/főzetés is valamelyest meghaladta a Siklói arányt. Párlatadóanyag vásárlásáról mindkét járásban összesen 4-4 fő számolt be, azaz a Siklói járásban a pálinkát főzők 6,3%-a, a Záhonyi járásban 11,4%-a vásárolt párlatadóanyagot az otthon főzött pálinkához. A két járás közötti különbségek nem szignifikánsak.

¹⁰ A fókuszcsoporthoz tartozó kutatás (járásonként két-két fókuszcsoporthoz) megpróbálta feltárni, hogy a segítők munkatársak hogyan látják a térségben élők problémáit, milyen rizikómagatartásokat látnak a leginkább súlyosnak, és milyen percepcióik vannak a nem legális beszerzési források elterjedtségével és fogyasztásával kapcsolatban. A fókuszcsoporthoz tartozó tapasztalatokra a kérdőíves vizsgálat eredményeinek árnyalásként utalunk a tanulmányban (a részletes elemzést lásd: Arnold–Elekes 2023).

1. táblázat. A nem regisztrált forrásból származó alkoholt beszerzők aránya a források jellege szerint a megkérdezettek %-ában (Siklói járás N=617, Záhonyi járás N=467)

	Bármilyen alkohol	
	Siklói járás	Záhonyi járás
Készít/főzet bármit	6,6	7,3
Más nem hivatalos forrásból szerez be bármit	6,5	4,6
Külföldről behoz bármit	4,4	7,8
Nem regisztrált forrásból alkoholt beszerzők aránya összesen	15,2	15,2

Az italfajták szerinti konkrét mennyiségekre vonatkozó kérdéseknél a válaszhiányok aránya magasabb volt, így az összes beszerző aránya mindkét járásban valamelyest alacsonyabb értéket mutat, mint a mennyiséget nem firtató kérdés esetében. Mindkét járásban a töményital nem regisztrált forrásból történő beszerzése volt a legjellemzőbb. A bor nem legális forrásból történő beszerzése valamelyest magasabb volt a hagyományosan bortermelő Siklói járásban. A sör nem legális forrásból történő beszerzése egyik járásban sem volt jellemző (2. táblázat).

2. táblázat. A nem regisztrált forrásból származó alkoholt beszerzők aránya a beszerzett italok fajtája szerint a megkérdezettek %-ában (Siklói járás N=617, Záhonyi járás N=467)

	Bármilyen forrásból	
	Siklói járás	Záhonyi járás
Töményitalt beszerzők aránya összesen	8,2	10,8
Bort beszerzők aránya	6,6	5,4
Sört beszerzők aránya	0,0	1,9
Összesen	12,5	11,0

A nem regisztrált forrásból származó alkohol mennyiségére vonatkozó válaszok alapján az egy beszerzőre/előállítóra jutó mennyiség nem különbözött jelentősen a két járásban. A Siklói járásban 8,8 liter a Záhonyi járásban pedig 8,2 liter volt az egy előállítóra/beszerzőre jutó előző évi összes mennyiség tisztaszeszebe átszámítva (3. táblázat). A mennyiségi adatok alapján is mindkét járásban domináns volt az otthon vagy bérfőzdében előállított alkohol mennyisége. Az egyéb nem hivatalos forrásból vagy külföldről behozott mennyiség nem volt jelentős. Mindkét járásban legnagyobb mennyiségben töményitalokat szereztek be nem hivatalos forrásból, de jelentős volt a bor nem regisztrált beszerzése is.

A szakirodalomból jól ismert, hogy a nem regisztrált forrásból származó mennyiségekre vonatkozó becslések erőteljesen alábecsültek (Hajdu 2023a). Azt is tudjuk, hogy az önbevalláson alapuló fogyasztási adatok szintén alábecsültek. Úgy véljük azonban, ha ugyanabból az adatfelvételtől származó, önbevalláson alapuló fogyasztási adatokat vetjük össze a nem regisztrált forrásból származó alkohol mennyiségével, egy megközelítő képet mégis kapunk arra vonatkozóan, hogy a nem regisztrált forrásból származó alkohol milyen arányban van jelen a két járás összes fogyasztásában.

Ahhoz, hogy megbecsüljük, hogy a két járásban élők alkoholfogyasztásához milyen mértékben járul hozzá a nem regisztrált forrásokból származó alkohol, kiszámoltuk az egy fogyasztóra jutó előző évi alkoholfogyasztás mennyiségét italfajtánként (az adott italfajtát fogyasztóra vonatkoztatva) és az összes előző évi alkoholfogyasztás mennyiségét.

3. táblázat. Az előző évi nem regisztrált alkohol mennyisége italfajtánként az előállítókra/beszerzőkre számítva a Siklói és a Záhonyi járásban tisztaszeszben számolva (liter)

	Töményital		Bor		Sör		Összesen*	
	Siklós	Záhony	Siklós	Záhony	Siklós	Záhony	Siklós	Záhony
Otthon vagy bérfőzdében készített								
Egy főre jutó mennyiség az adott italfajtát előállítóra számítva	15,8 (N=20)	12,4 (N=23)	10,4 (N=24)	35,4 (N=13)	0,0 (N=0)	3,0 (N=3)	16,0 (N=36)	14,4 (N=30)
Egyéb nem hivatalos forrás								
Egy főre jutó mennyiség az adott italfajtát beszerzőre számítva	3,2 (N=23)	1,75 (N=10)	2,02 (N=18)	1,9 (N=6)	0,0 (N=0)	1,25 (N=2)	3,7 (N=30)	2,0 (N=16)
Külföldről behozott								
Külföldről behozott mennyiség az adott italfajtát szállítóra számítva	1,62 (N=17)	1,38 (N=24)	0,69 (N=5)	0,3 (N=7)	0,2 (N=4)	0,0 (N=5)	1,3 (N=25)	1,3 (N=27)
Összes nem regisztrált alkohol mennyisége								
Egy főzöre, beszerzőre jutó mennyiség (függetlenül a forrás jellegétől)	7,55 (N=53)	9,35 (N=40)	6,3 (N=39)	7,0 (N=19)	0,0 (N=0)	0,9 (N=9)	8,8 (N=77)	8,2 (N=51)

* Bármilyen alkoholtartalmú italt előállítókra/beszerzőkre számítva.

gyasztást az összes alkoholfogyasztóra. Ennek alapján a Siklói járásban 5,2 liter, a Záhonyi járásban 7,2 liter volt tisztaszeszben számolva az egy alkoholfogyasztóra eső fogyasztás az előző évben. Azt feltételezzük, hogy az adott járásban beszerzett/előállított alkoholt az adott járás alkoholfogyasztói isszák meg (4. táblázat).

Az egy főre jutó nem regisztrált mennyiség az összes alkoholfogyasztóra (tehát nem a beszerzőre/előállítóra) vonatkoztatva a Siklói járásban 1,45 liter, a Záhonyi járásban pedig valamivel magasabb, 1,81 liter volt tisztaszeszben számolva az előző évben. Mindkét járásban a töményitalok egy főre jutó, nem regisztrált forrásból származó mennyisége volt a legmagasabb, a sör pedig nem jelent meg kimutatható mennyiségben a nem regisztrált forrásból származó italok között.

Ez azt jelenti, hogy a Siklói járásban az alkoholfogyasztók éves egy főre jutó fogyasztásának 27,9%-a, a Záhonyi járásban pedig 25,1%-a származhatott nem regisztrált forrásból. Mind a két járásban magas a töményitalok nem regisztrált forrásból származó fogyasztásának aránya, a Siklói járásban az összfogyasztás több mint fele (56,3%) származik ilyen forrásból (4. táblázat).

4. táblázat. Előző évi összes alkoholfogyasztás és a nem regisztrált forrásból származó fogyasztás egy főre jutó mennyisége tisztaszeszben számolva az adott italfajtát és az összes alkoholt fogyasztókra számolva

	Az előző évi egy főre jutó elfogyasztott alkohol tisztaszeszben számolva (liter)		Nem regisztrált forrásból származó egy főre jutó mennyiség tisztaszeszben számolva (liter)		A nem regisztrált forrásból származó mennyiség az összfogyasztáshoz viszonyítva (%)		(N=)	
	Siklós	Záhony	Siklós	Záhony	Siklós	Záhony	Siklós	Záhony
Töményital	2,04	3,72	1,15	1,45	56,3	39,0	317	167
Bor	2,45	2,76	0,6	1,0	24,5	36,2	314	125
Sör	2,16	4,5	0,0	0,0	0,0	0,0	294	148
Összesen	5,2	7,2	1,45	1,81	27,9	25,1	405	220

A nem regisztrált forrásból történő fogyasztás motivációira vonatkozóan különböző vélemények figyelhetőek meg a fókuszcsoportos kutatás eredményei szerint. A házi készítésű bor-/pálinkafogyasztás motivációi között egyaránt megjelent a jobb minőség, illetve az alacsonyabb ár, ami az akár rosszabb minőséget is elfogadhatóvá teszi. Egyesek úgy gondolták, hogy a házi készítésű bor/pálinka jobb minőségű és drágább, mint a bolti, de olyanok is voltak, akik szerint olcsóbb és rosszabb minőségű, mint a bolti (Arnold–Elekes 2023). A házi pálinka minőségének kettős megítélését egy korábbi hazai fókuszcsoportos kutatás eredményei is alátámasztják (Hajdú 2010). A kutatók akkor is arra a következtetésre jutottak, hogy a nem regisztrált pálinka gyakran kapcsolódik össze a jobb minőséggel, elsősorban azért, mert nem az anyagi haszon motiválja az előállítását. Másrészt gyakran kapcsolják az emberek a piacon, olcsón vett rossz minőségű italhoz is a nem regisztrált forrásból származó alkoholt.

A NEM HIVATALOS FORRÁSBÓL ALKOHOLT BESZERZŐK JELLEMZŐI

Alkoholfogyasztás

Az alkoholfogyasztás főbb mutatói mind a két járásban szignifikáns különbséget mutatnak azok között, akik nem regisztrált forrásból is beszereznek alkoholt, és azok között, akik csak regisztrált alkoholt fogyasztanak. Egyedül a Záhonyi járásban havi rendszerességgel nagyivók aránya nem mutat szignifikáns különbséget a nem regisztrált forrásokat igénybe vevők és az azt igénybe nem vevők között. A nem regisztrált forrásból alkoholt beszerzők évi összes alkoholfogyasztása többszöröse azokénak, akik csak regisztrált forrásból szereznek be. Különösen a Siklói járásban nagy a különbség a havi rendszerességgel lerészegedők arányában a nem regisztrált forrásokat használók és nem használók között. A saját maguk vagy mások által észlelt problémák száma is sokkal magasabb azokénál, akik nem regisztrált forrásból is fogyasztanak alkoholt. Természetesen az adatok alapján nem tudjuk eldönteni azt, hogy a nagyivók folyamodnak-e inkább nem regisztrált forrásokhoz, vagy az alkohol könnyű/olcsó elérhetősége eredményezi a nagyobb/problémásabb alkoholfogyasztást. A kapcsolat azonban a legtöbb mutató esetében szignifikáns (5. táblázat).

5. táblázat. Az alkoholfogyasztás néhány mutatója a beszerzés forrása szerint, Siklói és Záhonyi járásban¹¹

	Siklói járás			Záhonyi járás		
	Beszerez nem regisztrált forrásból (N=94)	Nem szerez be nem regisztrált forrásból (N=523)	Összes (N=617)	Beszerez nem regisztrált forrásból (N=71)	Nem szerez be nem regisztrált forrásból (N=396)	Összes (N=467)
Évi összes egy főre jutó fogyasztás tisztaszeszben dl/fő**	97,5	21,6	33,1	102,9	21,0	33,5
Alkohol problémák száma a RAPS kérdéssor alapján **	0,6	0,1	0,2	0,5	0,08	0,1
Más által érzékelt problémák száma**	0,4	0,1	0,2	0,3	0,05	0,09
Havi rendszerességgel lerészegedik (%)**	14,6	2,7	5,0	16,3	11,1	12,6
Nagyivás legalább havonta egyszer (%)	15,3**	4,5**	6,6**	22,4	15,7	17,7

** $p < 0,001$

¹¹ A fogyasztott mennyiségek tisztaszeszre történő átszámításakor a KSH által használt hivatalos alkoholtartalommal számoltunk: töményitalok: 50%, bor: 11,5%, sör: 5%.

A nem regisztrált forrásokból fogyasztók a fenti mutatók alapján nemcsak többet ittak, hanem problémásabban is. A fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetésekből az is kiderült, hogy a nem regisztrált forrásokból származó töményitalok tisztaszesztartalma jóval meghaladja a kereskedelmi forgalomban beszerezhető töményitalok alkoholtartalmát, akár a 70%-ot is elérheti (Arnold–Elekes 2023).

Társadalmi-demográfiai jellemzők

A szakirodalomban nincs egyetértés a tekintetben, hogy a nem regisztrált alkoholfogyasztás mely társadalmi rétegekre jellemző inkább, de gyakrabban kötik azt a rosszabb körülmények között élő társadalmi csoportokhoz (Manthey et al. 2020).

A fókuszcsoporthoz tartozó részt vevő segítők munkatársak véleménye szerint az otthoni pálinkafőzés inkább a jobb módúakra jellemző, a hátrányosabb társadalmi helyzetben lévő klienseik nem főznek pálinkát, mert nincs meg a tudásuk a főzéshez, és a pénzüik sem arra, hogy pálinkafőző készüléket vegyenek (Arnold–Elekes 2023).

A kérdőíves vizsgálat eredményei szerint a nem regisztrált forrásból alkoholt beszerzők a főbb társadalmi-demográfiai változók közül a Siklói járásban szignifikáns kapcsolatot mutatnak a nemmel, az életkorral, a lakóhely településtípusával, a munkaerőpiaci státusszal és a szubjektív anyagi státusszal. Eszerint a nem regisztrált forrásokból alkoholt beszerzők a csak regisztrált forrásokat igénybe vevőkhöz képest nagyobb arányban férfiak, idősebbek, inkább laknak falvakban, mint városokban, nagyobb a legfeljebb alapfokú végzettséggel és az érettségivel rendelkezők aránya, felülreprezentáltak a nyugdíjasok, valamint a munkanélküliek és a közmunkások, a szubjektív anyagi státuszukat pedig nagyobb arányban vélik átlag felettinnek.

A Záhonyi járásban sem a válaszolók neme, sem pedig életkora nincs szignifikáns hatással az alkoholos italok beszerzésének forrására. A Siklói járáshoz hasonlóan, a nem regisztrált forrásból alkoholt beszerzők sokkal nagyobb arányban élnek falvakban, mint az ilyen forrásokat igénybe nem vevők. A nem regisztrált forrásokat igénybe vevők között a minta egészéhez képest kifejezetten magas a diplomások és átlag feletti az érettségivel rendelkezők aránya is. A nyugdíjasok aránya a Záhonyi járásban is kifejezetten magas a nem regisztrált forrásokat igénybe vevők között.

Mind a két járásban egyformán szignifikáns kapcsolatot találtunk tehát a lakóhely típusa és a munkaerőpiaci státusz között. Ennek alapján a falvakban élő nyugdíjasokra jellemző leginkább a nem regisztrált forrásokból származó alkohol beszerzése. Míg a Záhonyi járásban a magasabb iskolai végzettségűek, addig a Siklói járásban a munkanélküliek és a közmunkások is felülreprezentáltak a nem regisztrált forrásból alkoholt beszerzők között. A családi állapot egyik járásban sem mutat szignifikáns kapcsolatot a nem regisztrált források igénybevételével (6. táblázat).

6. táblázat. A nem regisztrált forrásból alkoholt beszerzők és a csak regisztrált forrásból beszerzők főbb társadalmi-demográfiai jellemzői

	Siklósi járás			Záhonyi járás		
	Beszerez nem regisztrált forrásból	Nem szerez be nem regisztrált forrásból	Összes	Beszerez nem regisztrált forrásból	Nem szerez be nem regisztrált forrásból	Összes
Nem (Siklósi járás: $p < 0,001$, Záhonyi járás: n.szig.)						
Férfi	49,5	32,3	34,9	47,1	40,7	41,6
Nő	50,5	67,7	65,1	52,9	59,3	58,4
Átlagéletkor (Siklósi járás $p = 0,005$, Záhonyi járás: n.szig.)						
	56,5	51,3	52,1	54,4	50,8	51,3
Lakóhely településtípusa (Mindkét járás: $p < 0,001$)						
Város	54,3	68,1	66,0	56,3	90,2	85,0
Község	45,7	31,9	34,0	43,7	9,8	15,0
Legmagasabb iskolai végzettség (Siklósi járás: n.szig, Záhonyi járás: ($p < 0,001$))						
Legfeljebb 8 általános	27,7	23,6	24,2	18,3	22,0	21,4
Középfok érettségi nélkül	21,3	28,7	27,6	14,1	28,3	26,1
Középfok érettségivel	43,6	36,8	37,8	46,5	41,7	42,4
Diploma	7,4	10,9	10,4	21,1	8,1	10,1
Családi állapot (nem szig.)						
Nőtlen, hajadon - egyedül él	8,6	11,3	10,9	13,6	26,2	24,4
Nőtlen, hajadon – élettárssal él	9,7	11,7	11,4	9,1	10,4	10,2
Házas	51,6	51,1	51,1	53,0	39,2	41,2
Özvegy	15,1	13,2	13,5	16,7	16,6	16,6
Elvált – egyedül él	8,6	7,8	8,0	6,1	5,2	5,3
Elvált – élettárssal él	6,5	5,0	5,2	1,5	2,3	2,2
Munkaerőpiaci státusz (Siklósi járás $p = 0,033$, Záhonyi járás $p = 0,012$)						
Aktív	43,6	53,5	52,0	47,1	57,4	55,8
Nyugdíjas	43,6	32,9	34,5	41,4	28,7	30,7
Munkanélküli/közmunkás	9,6	6,5	6,9	5,7	5,7	5,7
Egyéb inaktív	3,2	7,0	6,4	5,8	8,1	7,7
Szubjektív anyagi státusz (Siklósi járás: $p < 0,001$, Záhonyi járás: n.szig.)						
Átlag fölött	22,3	10,9	12,7	22,9	17,9	18,7
Átlagos	55,3	67,4	65,6	60,0	63,1	62,6
Átlag alatt	22,3	21,6	21,8	17,1	19,0	18,7
Összesen	100,0 (522)	100,0 (94)	100,0 (616)	100,0 (390)	100,0 (70)	100,0 (460)

A szignifikáns kapcsolatot mutató társadalmi-demográfiai jellemzők önálló hatásának vizsgálatára bináris logisztikusregresszió-elemzést végeztünk. Egy-egy modellt készítettünk a két járásra, a függő változót a nem regisztrált forrásból alkoholt beszerzők csoportja képezte. Független változóként bevontuk a nem, az életkor, a lakóhely településtípusa, az iskolai végzettség, a munkaerőpiaci státusz és a szubjektív anyagi státusz változókat. Az elemzés eredményeit a 7. táblázat foglalja össze.

7. táblázat. A nem regisztrált forrásokból történő alkohol beszerzését befolyásoló tényezők (logisztikus regressziós modellek esélyhányadosai)

	Siklósi járás		Záhonyi járás	
	Exp(B)	p	Exp(B)	p
Nem (ref: férfi)	0,434	0,001	0,438	0,013
Életkor	1,030	0,014	0,997	0,828
Legmagasabb iskolai végzettség (ref:8 általános vagy kevesebb)		0,163		0,003
középfok érettségi nélkül	0,649	0,229	0,860	0,771
középfok érettségivel	1,344	0,370	3,071	0,013
diploma	0,865	0,777	4,544	0,005
Lakóhely településtípusa (ref: város)				
falu	1,662	0,056	10,030	0,001
Munkaerőpiaci státusz (ref: aktív)		0,280		0,188
nyugdíjas	0,722	0,407	1,753	0,248
nyugdíjas+dolgozik	2,269	0,139	7,784	0,008
munkanélküli	1,960	0,345	0,436	0,488
közmunkás	2,131	0,166	2,286	0,302
inaktív	0,836	0,827	1,049	0,955
gyermekgondozási, nevelési segély	0,851	0,881	1,189	0,835
Szubjektív anyagi státusz (ref: átlag feletti)		0,040		0,860
átlagos	0,453	0,014	0,848	0,670
átlag alatti	0,623	0,246	1,014	0,979
Nagelkerke R2	0,125		0,269	

A logisztikusregresszió-elemzés eredménye alapján a Siklósi járásban a nem, az életkor és a szubjektív anyagi helyzet van önálló hatással a nem regisztrált alkohol beszerzésére, előállítására. A férfiak, az idősebbek és az átlag feletti anyagi helyzetűeknek nagyobb esélye van a nem regisztrált források igénybevételére, mint a nőknek, a fiataloknak és az átlagos anyagi helyzetűeknek.

A Záhonyi járásban szintén a férfiak, valamint a magasabb iskolai végzettségűek, a falvakban élők és a nyugdíj mellett munkát vállalók vettek igénybe nagyobb eséllyel nem regisztrált forrásokat.

KÖVETKEZTETÉSEK

A Záhonyi járás 2021-ben és a Siklói járás 2020-ban általunk mért alkoholfogyasztási szokásai azt mutatják, hogy bár a 2019. évi országos vizsgálat eredményeitől (Paksi–Arnold 2021) elmarad a megelőző évben alkoholt fogyasztók és heti rendszerességgel alkoholt fogyasztók aránya, ugyanakkor az egy alkalommal elfogyasztott alkohol tisztaszeszre átszámított mennyisége mind a két járásban kifejezetten magasnak mondható.

Mindkét járásban a megkérdezettek jelentős része vélte úgy, hogy a lakóhelyén jellemző a nem regisztrált forrásból származó alkoholos italok fogyasztása. Ugyanakkor a megkérdezetteknek csupán 15,2%-a számolt be arról, hogy saját maga főz, főzet vagy valamilyen egyéb, nem regisztrált forrásból szerez be alkoholt. Mindkét régióban jellemző forrás a házi főzés vagy főzetés, a Záhonyi járásban pedig jelentős arányú a nem legális úton, külföldről való behozatal is. A párlatadó-jegy vásárlása nem jellemző egyik járásban sem. Mindkét járásban a töményital nem regisztrált forrásból történő beszerzése elterjedtebb a többi italfajta-hoz képest. A két járásban végzett fókuszcsoportos kutatás eredményei alátámasztják a nem legális források igénybevételének elterjedtségét: eszerint előfordul zugkimérés kocsmákban, illetve a térség lakói egymástól, mozgóárustól és boltból is vásárolnak alkoholt (Arnold–Elekes 2023). Az önbevalláson alapuló fogyasztási adatokhoz viszonyítva azt tapasztaltuk, hogy a Siklói járásban az egy fogyasztóra jutó fogyasztás 27,9%-a, a Záhonyi járásban pedig 25,1%-a származott nem regisztrált forrásból, ami magasabb a Magyarországra vonatkozó korábbi nemzetközi becsléseknél (WHO 2018; Manthey et al. 2020).

A nem regisztrált forrásokat igénybe vevők és az azokat nem használók alkoholfogyasztási mutatói alapján megállapítható, hogy azok, akikre jellemző a nem regisztrált forrásokból származó alkohol beszerzése, általában többet és gyakrabban isznak. Bár ok-okozati összefüggés nem mutatható ki, az együttjárás egyértelmű. Hasonló eredményre jutottak Manthey és szerzőtársai (2020) nemzetközi adatok alapján.

A fókuszcsoportos kutatás alapján a segítő szakmák munkatársai szerint a térségben tipikus az olcsó, nem minőségi alkohol fogyasztása, azonban a nem regisztrált alkoholhoz, és elsősorban a házi főzéshez, a minőségibb alkohol kapcsolódik az emberek tudatában. Míg több nemzetközi kutatás a marginalizált élethelyzetekhez kötötte a nem regisztrált források igénybevételét, addig a vizsgált két járásban a fókuszcsoportok résztvevői a magasabb státuszhoz kötik a házi pálinkafőzést (Arnold–Elekes 2023).

A kérdőíves vizsgálat adatai kevésbé egyértelmű képet mutatnak. Míg a Siklói járásban az alacsonyabb iskolai végzettséghez, nyugdíjas vagy munkanélküli/közmunkás státuszhoz kapcsolódik inkább a nem regisztrált források igénybevétele, addig a Záhonyi járásban a magasabb iskolai végzettségűekre jellemzőbb a nem regisztrált alkohol fogyasztása. Mind a két járásban a férfiak, az idősebbek és a falvakban élők vesznek inkább igénybe nem regisztrált forrásokat. Manthey és szerzőtársai (2020) eredményeihez hasonlóan a magyar adatok is azt mutatják, hogy a nem regisztrált fogyasztás nem köthető kizárólag alacsony társadalmi státuszhoz: nemcsak a Záhonyi járás magasabb iskolai végzettségű lakosai, hanem a Siklói járás átlagosnál magasabb jövedelmű lakosai is nagyobb valószínűséggel szereznek be nem regisztrált forrásokból származó alkoholt.

Összességben azt mondhatjuk, hogy a térségben jellemző a nem regisztrált alkohol fogyasztása a 18 évesnél idősebb általános népességben belül, és ez arányaiban jelentős szerepet is játszik a lakosság összes alkoholfogyasztásában. Domináns a töményitalok házi főzése vagy bérfőzetése. Bár ezen formák a hazai törvényi szabályozás alapján bizonyos mértékig törvényesek, korábbi hazai kutatásokból tudjuk, hogy jelentős részük nem jelenik meg a hivatalos statisztikákban (Erdős 2023; Elekes 2023). A nemzetközi szak-

irodalomból ismert azonban, hogy mivel nincs egységes nemzetközi protokoll a nem regisztrált fogyasztás mérésére, így számos probléma adódhat a becslések során (lásd Hajdu 2023a szakirodalmi összefoglalóját), ezért érdemes lenne validációs vizsgálatokat végezni, hogy minél pontosabb képet kapjunk a nem regisztrált alkohol fogyasztásának hazai mértékéről.

HIVATKOZÁSOK

- Allamani, A. – Voller, F. – Decarli, A. – Casotto, V. – Pantzer, K. – Anderson, P. – Gua, I. A. – Matrai, S. – Elekes, Zs. – Eisenbach-Stangl, I. – Schmieid, G. – Knibbe, R. A. – Nordlund, S. – Skjælaaen, O. – Olsson, B. – Cisneros, J. – Österberg, E. – Karlsson, T. – Plant, M. – Plant, M. – Miller, P. – Coghill, N. – Świątkiewicz, G. – Wiczorek, L. – Annaheim, B. – Gmel, G. (2011) Contextual Determinants of Alcohol Consumption Changes and Preventive Alcohol Policies: A 12-Country European Study in Progress. *Substance Use and Misuse*. <https://doi.org/10.3109/10826084.2011.572942>
- Arnold P. – Elekes Zs. (2023) Szakértők percepciója hátrányos helyzetű falvakban élők rizikómagatartásáról. Kéziratban. Budapest: HUN-REN-BCE Társadalomepidemiológiai Kutatócsoport.
- Bacsinszki Z. – Varga Z. (2019) A pálinkafőzés jövedéki szabályozása. *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica*, 97(1), 89–118.
- Bruun, K. – Edwards G. – Lumio, M. – Mäkela, K. – Pan, L. – Popham, R. – Room, R. – Schmidt, W. – Skog, O.-J. – Sulkunen, P. – Österberg, E. (1975) *Alcohol Control Policies in Public Health Perspective*. Helsinki: The Finnish Foundation for Alcohol Studies. 25. kötet.
- Cherpitel, C. J. (2000) A brief screening instrument for problem drinking in the emergency room: the RAPS4. *Journal of Studies on Alcohol* 61(3), 447–449. <https://doi.org/10.15288/jsa.2000.61.447>
- Elekes Zs. (2023) Dohányzás és alkoholfogyasztás a Záhonyi és a Siklósi járásokban. Kéziratban. Budapest: HUN-REN – BCE Társadalomepidemiológiai Kutatócsoport.
- Elekes Zs. – Bencsik N. (2023) Egy főre jutó alkoholfogyasztás. In Elekes Zs. (szerk.) *Alkoholhelyzet Magyarországon – Tények, adatok, elemzések*. Budapest: ELTE PPK RendSzerTan, L'Harmattan, 27–42. <https://doi.org/10.56037/978-963-414-934-7>
- Erdős Á. (2023) Az alkoholtermékek magánszemélyek által történő hazai előállítás. In Elekes Zs. (szerk.) *Alkoholhelyzet Magyarországon – Tények, adatok, elemzések*. Budapest: ELTE PPK RendSzerTan, L'Harmattan, 55–74. <https://doi.org/10.56037/978-963-414-934-7>
- Fillmore, K. M. (1988) Alcohol Problems from a Sociological Perspective. In Robert, M. R. – Baret, J. (szerk.) *Alcoholism: Origins and Outcome*. New York: Raven Press Ltd.
- Hajdu M. (2023a) A nem regisztrált alkoholfogyasztás becslésének problémái. In Elekes Zs (szerk.) *Alkoholhelyzet Magyarországon – Tények, adatok, elemzések*. Budapest: ELTE PPK RendSzerTan, L'Harmattan, 43–54. <https://doi.org/10.56037/978-963-414-934-7>
- Hajdu M. (2023b) Kis mintás kérdőíves adatfelvételek az alkoholfogyasztásban érintett és határmenti járásokban – módszertani összefoglaló. Kéziratban. Budapest: HUN-REN-BCE Társadalomepidemiológiai Kutatócsoport. https://devianciakutatas.hu/docs/2023/bsz_moodszertan_231117_FIN.pdf
- Hajdú Cs. (2010) Report of the focus groups in Hungary for the SMART research 2009–2010. Kéziratban.
- Harcza I. M. (2016) A magyarországi pálinkafőzés jogszabályi változásai és hatásai. *ArsBoni*, 4(1), 25–42.
- Kopcsay L. (2008) A pálinka mint hungarikum lehetséges piaci stratégiájának alapjai. *Marketing & Menedzsment*, 42(4), 56–63. KSH STADAT Elérhető: https://www.ksh.hu/stadat_files/mez/hu/mez0060.html [Letöltve: 2023-10-15].
- Lachenmeier, D. W. – Walch, S. G. (2018) Commentary on Probst et al. (2018): Unrecorded alcohol use – an underestimated global phenomenon. *Addiction*, 113(7), 1242–1243. <https://doi.org/10.1111/add.14195>
- Lachenmeier, D. W.- Rehm, J. (2013) Unrecorded Alcohol – No Worries Besides Ethanol: A Population Based Problematic Risk Assessment. In Anderson, P. – Braddick, F. – Reynolds, J. – Gual, A. (szerk.) *Alcohol Policy in Europe: Evidence from AMPHORA*, 94–106. Elérhető: http://amphoraproject.net/view.php?id_cont=45 [Letöltve: 2022-06-07].
- Ledermann, S. (1956) *Alcool, alcoolisme, alcoolisation*. Paris: PUF.
- Mackenbach, J.P. – Kulhárová, I. – Bopp, M. – Borell, C. – Deboosere, P. – Kovács, K. – Looman, C.W. – Leinsalu, M. – Makela, P. – Martikainen, P. – Menivelle, G. – Rodriguez-Sanz, M. – Rychtariková, J. – de Geider, R. (2015) Inequalities in Alcohol-Related Mortality in 17 European Countries: A Retrospective Analysis of Mortality Registers. *PLoS Med.* 12(12), e1001909 <https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1001909>
- Manthey, J. – Probst, Ch. – Kilina, C. – Moskalewicz, J. – Sieroslowsky, J. – Karlsson, T. – Rehm, J. (2020) Unrecorded Alcohol Consumption in Seven European Union Countries. *European Addiction Research*, 26, 316–325. <https://doi.org/10.1159/000506333>
- Marik S. (1997) *Ahol a gyümölcs lelkét itallá varázsolják*. Nyíregyháza: Ardele.

- Moskalewicz J. – Room R. – Thom B. (szerk.) (2016) *Comparative Monitoring of Alcohol Epidemiology Across the EU. Baseline assessment and suggestions for future action*. Synthesis report. RARHA Project co-funded by the Health Programme of the European Union. Elérhető: <https://www.rarha.eu/Resources/Deliverables/Lists/Work%20Package%204/Attachments/7/Comparative%20monitoring%20of%20alcohol%20epidemiology%20across%20the%20EU%2019.08.pdf> [Letöltve: 2017-03-18].
- Moskalewicz, J. – Sieroslowski, J. (2010) *Drinking population surveys – Guidance document for standardized approach*. Final report for the project Standardizing Measurement of Alcohol-related Troubles – SMART. Institute of Psychiatry and Neurology Warsaw.
- Österberg, E. (2000) Unrecorded Alcohol Consumption in Finland in the 1990s. *Contemporary Drug Problems*, 27(2), 271–299. <https://doi.org/10.1177/009145090002700205>
- Paksi B. – Arnold P. (2021) Alkoholfogyasztás In Paksi B. – Demetrovics Zs. (szerk.) *Addikológiai Problémák Magyarországon. Helyzetkép a lakossági kutatások tükrében. I. szerhasználó magatartás* RendSzerTan Addikológiai elméletek és Kutatások 21. Budapest: ELTE PPK – L'Harmattan, 106–143. <https://doi.org/10.56037/978-963-414-869-2>
- Probst, C.– Manthey, J. – Mery, A. – Rylett, M. – Rehm, J. (2018) Unrecorded alcohol use: a global modelling study based on nominal group assessments and survey data. *Addiction*, 113(7), 1231–1241. <https://doi.org/10.1111/add.14173>
- Probst, C.– Fleischmann, A. – Gmel, G. – Poznyak, V. – Rekke, D. – Riley, L. – Rylett, M. – Shield, K. D. – Rehm, J. (2019) The global proportion and volume of unrecorded alcohol in 2015. *Journal of Global Health*, 9(1), 1–10. <https://doi.org/10.7189/jogh.09.010421>
- Rehm, J. – Mathers, C – Popova, S – Thavorncharoensap, M – Teerawattananon, Y – Patra, J. (2009) Global burden of disease and injury and economic cost attributable to alcohol use and alcohol use disorders. *Lancet*, 373, 2223–2233. [https://doi.org/10.1016/s0140-6736\(09\)60746-7](https://doi.org/10.1016/s0140-6736(09)60746-7)
- Rehm, J. – Gmel, G. – Hasan, O. S. M. – Imtiaz, S. – Popova, S. – Probst, C. – Roerecke, M. – Room, R. – Samokhvalov, A. V. – Shield, K. D. – Shuper, P. A. (2017) The contribution of unrecorded alcohol to health harm. *Addiction*, 112(9), 1687–1688. <https://doi.org/10.1111/add.13865>
- Trolldal, B. (2000) *Sales of Alcoholic Beverages and the Inhabitants' Consumption in 15 European Countries. A correction based on consumption during journeys abroad and tax-free purchases*. Paper presented at the 26th Annual Alcohol Epidemiology Symposium of the Kettil Bruun Society, Oslo.
- WHO (2018) *Global status report on alcohol and health 2018*. Geneva: World Health Organization. Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO
- WHO (2024) Elérhető: <https://www.who.int/data/gho/data/themes/global-information-system-on-alcohol-and-health> [Letöltve: 2024-05-06].
- WHO (2024) Global Health Observatory data repository <https://apps.who.int/gho/data/node.main.A1039?lang=en> [Letöltve: 2024-05-06].